

УДК 811.111/007

DOI: 10.31891/2415-7929-2021-22-25

САДОВЕЦЬ О. В.

Хмельницький національний університет

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ ТРУДНОЩІВ ВИСЛОВЛЮВАННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ ЯК ІНОЗЕМНОЮ

У статті охарактеризовано види комунікативних стратегій, що використовуються не носіями англійської мови для подолання труднощів у спілкуванні. Розкрито суть кожної з них та наведено приклади їх практичного застосування. Проаналізовано дослідження Малайзійського університету щодо частотності використання студентами-носіями арабської та китайської мов найбільш поширених комунікативних стратегій у процесі усного спілкування англійською мовою як іноземною. Відповідне дослідження було проведено й для студентів Хмельницького національного університету, які вивчають англійську мову як іноземну. Його результати викладено у статті.

Ключові слова: комунікативні стратегії, англійська мова як іноземна, усне спілкування, висловлювання, стратегії досягнення або компенсації, стратегії уникнення або скорочення, рівень володіння мовою.

SADOVETS O.

Khmelnitskyi National University

COMMUNICATION STRATEGIES FOR OVERCOMING DIFFICULTIES WHILE SPEAKING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE

The paper describes the types of communication strategies used by non-native English speakers to overcome communication difficulties. The essence of each of strategy has been revealed and practical examples of their application have been given. Definitions of communication strategies for learners of English as a foreign language have been generalized. The most widely spread typologies of communication strategies have been presented and characterized in the article – generalized classification by E. Tarone, C. Faerch, G. Kasper and G. Willems and classification by M. Celce-Murcia. All the strategies can be divided into two groups – avoidance or reduction strategies and achievement or compensation strategies. The former group includes topic avoidance and message abandonment and the latter group includes literal translation, language switch (to the native language, as a rule), foreignizing, approximation or generalization, word coinage, circumlocution, all-purpose words, self-correction or restructuring, appeal for help, stalling or time-gaining strategies.

In order to identify the most effective communication strategies used by those who study English as a foreign language and the frequency of their use, a special survey has been conducted at University of Malaysia among Arab and Chinese students studying English as a foreign language. The results of the study were summarized separately for students with the high level of language proficiency and with the low one, as this is the factor that influences students' choice of communication strategies. The same survey was conducted by us among Ukrainian students who study English as a foreign language at Khmelnytskyi National University in the specialties "Secondary education. English Language and Literature" and "Philology. Applied Linguistics" (106 students). When comparing the results of the survey of native Chinese and Arabic students and native Ukrainian students, it becomes obvious that the rating of strategies differs slightly, but not significantly. At the same time, it was noticed that in both cases, students with the high level of language proficiency use strategies of achievement or compensation more, and practically do not use strategies of avoidance or reduction, in contrast to students with low language proficiency.

Key words: communication strategies, English as a foreign language, oral communication, message, achievement or compensation strategies, avoidance or reduction strategies, language proficiency.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Вивчення іноземної мови перш за все спрямоване на реалізацію вміння спілкування, яке є складним когнітивним, емоційним та соціальним процесом. Для полегшення спілкування мовці мають знайти ефективні засоби, за допомогою яких вони передаватимуть свої думки та висловлювання, адже усне спілкування – це не лише знання граматики та лексики, а й здатність планувати та структурувати висловлювання, що вимагає достатнього рівня комунікативної компетентності. Комунікативна компетентність складається з 3 компетенцій: граматичної, соціолінгвістичної (соціокультурні правила та правила дискурсу) і стратегічної, яка визначається як вербальні та невербальні комунікативні стратегії, що використовуються для компенсації труднощів у спілкуванні. На особливу увагу у контексті нашого дослідження заслуговує стратегічна компетенція, яка досягається шляхом використання комунікативних стратегій і активується, коли мовець не може висловити думку через брак необхідних лінгвістичних ресурсів. Комунікативна стратегія – це техніка ефективного спілкування і досягнення основних комунікативних цілей. Комунікативні стратегії розроблені з урахуванням цільової аудиторії. Вони є спеціально розробленими для маркетингу, реклами, політики, публічних виступів, координації персоналу, ЗМІ, психологічного впливу тощо. Спеціально розробленими є й стратегії для спілкування іноземною мовою, коли не носії мови намагаються висловити думку й досягнути комунікативних цілей з носіями іноземної мови.

Аналіз досліджень та публікацій

У науково-педагогічній літературі проблемі комунікативних стратегій приділено чимало уваги. Серед українських вчених цією проблемою займалися Ф. Бацевич [1], А. Левицький, Т. Набережна, Р. Поворознюк [2], Г. Поенцов [3] та інші. Засновниками основних класифікацій та типологій комунікативних стратегій є Е. Bialystok (1990), С. Faerch та G. Kasper (1983), Е. Tarone та G. Yule (1989), G. Willems (1987). Сучасні дослідники продовжують розвивати тему застосування комунікативних стратегій не носіями мови для подолання труднощів спілкування (М. Aliakbari (2009), N. Fariza, A. Karimi, W. Lam (2012)), проте подальшого вивчення потребує питання ефективного та свідомого використання комунікативних стратегій, а також виявлення найбільш поширених стратегій для того, щоб розвивати навички їх використання не носіями мови у процесі її вивчення.

Існує чимало визначень комунікативних стратегій для спілкування іноземною мовою. Наведемо деякі з них. С. Ферч та Дж. Каспер визначають комунікативні стратегії як свідомий план дій для розв'язання потенційної проблеми у досягненні певної комунікативної цілі [7, с.77]. І. Бялисток визначає комунікативні стратегії як систематичні підходи, які використовуються мовцем для вираження своєї думки іноземною мовою в умовах недостатніх мовних знань та лінгвістичних ресурсів для повноцінного спілкування [5, с. 130]. Е. Тароун трактує комунікативні стратегії як спільну спробу двох співрозмовників дійти згоди у ситуаціях, коли мовці не в змозі висловити свою думку однією мовою [11, с. 29]. Комунікативні стратегії також трактуються як техніка подолання труднощів спілкування у ситуаціях, коли один з співрозмовників не володіє іноземною мовою досконало [14, с. 45].

Формулювання цілей статті

Мета статті – узагальнити відомі комунікативні стратегії, які використовуються не носіями англійської мови в усному спілкуванні, та їх типології, визначити найбільш поширені стратегії серед студентів, які вивчають англійську мову як іноземну, а також окреслити засади ефективного й свідомого їх використання.

Виклад основного матеріалу

Усі комунікативні стратегії для тих, хто вивчає англійську як іноземну, і намагається спілкуватися нею, традиційно можна поділити на дві групи: стратегії скорочення або уникнення висловлювання та стратегії досягнення або компенсації (табл.1).

Таблиця 1.

Узагальнена класифікація найбільш поширених комунікативних стратегій, адаптована за Е. Тароуном (1977), С. Ферчем та Дж. Каспером (1984) та Дж. Вілемсом (1987)

Стратегії уникнення або скорочення висловлювання		
1	Уникання предмету розмови	Уникання
2	Відмова від продовження розмови	
Стратегії досягнення або компенсації		
3	Перифраз	Інтерлінгвальні стратегії – передбачають перехід з однієї мови на іншу
4	Апроксимація або узагальнення	
5	Використання багатоцільових слів	
6	Утворення нового слова	
7	Буквальний переклад	
8	Наслідування фонології іноземної мови (foreignizing)	Інтралінгвальні стратегії – передбачають використання лише іноземної мови
9	Перехід на іншу мову (рідну)	
10	Прохання про допомогу	
11	Самовиправлення або реструктурування висловлювання	
12	Затягування або вигравання часу	

Розглянемо детальніше суть кожної стратегії та наведемо приклади їх практичного застосування. Стратегії скорочення або уникнення висловлювання включають:

1. Уникання предмету розмови. Ця стратегія має місце, коли мовець намагається уникнути згадки про певний предмет мовлення, для спілкування про який мовець не має достатнього словникового запасу або граматичних знань. У такому випадку мовець змінює тему розмови або переводить її у інше русло [13, с. 352].

N: ... Do you ah... do you consider yourself ah... part of the.. what they call the new breed of Japanese young people.

S: Un.. yes, I think so, but.. I am the... between.. new generation and old people? so called old people.

N: Um..

S: Un.

N: What do you mean by "between"?

S: Un... cause... (pause) ah... I thi-... What's what's the new generation's idea, do you think?

2. Відмова від продовження розмови – мовець починає висловлюватися про певний предмет чи явище, але припиняє розмову, тому що йому важко висловитися іноземною мовою [5, с. 140].

N: Ummm ... why is it called Crater Lake?

S: Why ... called?

N: Why is it called Crater Lake?

S: Ah ... I'm not sure but ... the .. maybe in the first ... Um ... crater means the .... Ah ... I don't know how to explain ... (laugh)

***

It's an insect er.. a big one, with wings...er.. It's like a big grasshopper... well, never mind.

Стратегії досягнення або компенсації використовуються, коли необхідно досягнути мети комунікації і пристосувати своє висловлювання відповідно до обмежених лінгвістичних ресурсів. Мовці не уникають предмету розмови, не переривають її, а використовують усі наявні їм ресурси, щоб висловити думку [4, с. 11]. Такі стратегії включають:

3. Перифраз – опис цільового об'єкту або наведення прикладу, схожого до нього (наприклад, якщо мовець не може пригадати слово «штопор» англійською мовою, він може описати його «*the thing you open bottles with*»; якщо неможливо згадати слово «криниця», можна використати її опис «*People in villages still use eh... deep round holes to get water from underground...*»; щоб описати зубну нитку, можна сказати «*That thing you do to remove food between your teeth...*»; якщо важко згадати слово «вуглеводи», можна сказати «*So, it is good way for the sport ah.. sports ah... people to ah... eat ah.. bread or rice or spaghetti... something like that.*»; слово «*випаровується*» можна описати так: «*it becomes a gas*» тощо.

4. Апроксимація – використання альтернативного терміну, який виражає значення цільового об'єкту (лексичної одиниці) якомога точніше. Наприклад, якщо мовець не пам'ятає англійського еквіваленту слова «*вітрильний човен*», він може використати узагальнювальне «*ship*»; якщо хочеться згадати породу собаки «*такса*», а потрібне слово не «*приходить*», можна сказати: «*They have this long funny-looking dog*»; якщо потрібно сказати «*лофери*», а мовець не знає англійського еквіваленту, можна використати слово «*shoes*» [4, с. 12]. Інші приклади: *My father.. is ah.. president of eh.. junior high school, and.. my mother is a president of kindergarten* («*president*» = «*principal*»). *Eh... I... went to:: uh.. Mikuni port to Oki island in a small boat, ah!, we need two days.* («*went*» = «*sailed*»).

5. Використання «багатоцільових» слів – передбачає використання загальних, так званих «пустих» лексичних одиниць, у контекстах, коли мовець не може пригадати потрібні слова вузького значення. В англійській мові це такі слова як *thing, stuff, what-do-you-call-it, thingie* та інші. «*There are so many things going on onstage. The lighting, the dancers, the props and other stuff.*»

6. Утворення нового слова – це створення неіснуючого слова в англійській мові на основі типових правил словотворення англійської мови. Наприклад: «*vegetarianist*» замість «*vegetarian*»; «*cooker*» замість «*cook*»; «*любить читати*» – «*book friendly*»; «*позаурочний час*» – «*post-lesson*»; «*footballist*» замість «*footballer*». «*The presidentiables are having a debate tonight.*» (термін, викарбуваний для «кандидати у президента»).

... *ah... we have to uh... uh.. internationalization, but.. before.. before that we have uh.. Been internationaliza-, internationalized* (приклад намагання утворити слово «інтернаціоналізувати»).

7. Буквальний переклад лексичної одиниці, ідіоми, складного слова чи структури. Наприклад: *За нас! – For us! Влаштувати скандал на пустому місці – to make a scandal on an empty place.*

8. Наслідкування фонології іноземної мови (foreignizing) – використання слова рідної мови, пристосовуючи його до англійської за допомогою фонології (з вимовою англійської мови) [12].

9. Перехід на іншу мову (як правило, рідну). Відбувається тоді, коли мовець використовує слова чи вирази рідної мови у процесі говоріння англійською, оскільки йому виявилось неможливим знайти потрібні англійські еквіваленти. Наприклад: *I like desserts with nuts, especially фісташками.*

10. Прохання про допомогу може відбуватися безпосередньо, коли мовець звертається по допомогу до англомовного співрозмовника (наприклад: «*What do you call...?*») або опосередковано, змінюючи інтонацію голосу, роблячи паузу, встановлюючи візуальний контакт, роблячи здивований/спантелечений вираз обличчя, використовуючи міміку, жести, наслідуючи певні звуки тощо.

11. Стратегія самовиправлення або реструктурування висловлювання передбачає, що мовець може виправити себе сам у процесі мовлення або перебудувати висловлювання таким чином, щоб суть повідомлення була зрозумілою. Наприклад: мовець може сказати «*I feel well*», і відразу ж виправити себе «*I feel good*». Приклад реструктурування висловлювання: «*I am so... I want to drink so much!*» У цьому прикладі мовець мав би використати слово «*thirsty*», але, не згадавши його, перебудував висловлювання. «*At the time I felt so... the atmosphere wasn't that good*» – мовець не зміг підібрати потрібного прикметника і перефразував висловлювання. «*He seemed so... bo... bour... bourgeois*» – мовець не відразу зміг правильно вимовити слово і виправляв себе у процесі мовлення.

12. Стратегії вигравання або затягування часу – використання філерів або вставних слів для заповнення пауз, щоб мати у своєму розпорядженні більше часу для згадування потрібного еквіваленту. Надмірне використання філерів може негативно впливати на легкість спілкування, але адекватне їх використання дозволяє виграти час для продумування відповіді [9, с. 14-17]. До найбільш поширених філерів відносять такі: *well, now, let's see, uh, as a matter of fact, you see* та інші. ... *It's very hard for me to answer..*

- *What are you planning to do after that?*

- *Well, actually... I haven't really thought about it yet... But...*

У контексті нашого дослідження вважаємо за доцільне навести ще одну класифікацію комунікативних стратегій за М. Сельсе-Мурсія, яка виокремлює 5 видів комунікативних стратегій [6, с. 20-23]:

1. Уникання або скорочення висловлювання.
2. Стратегії досягнення або компенсації.
3. Затягування або вигравання часу.
4. Самомоніторингові стратегії, які передбачають, що мовець у процесі мовлення постійно моніторить своє повідомлення, виправляє помилки та уникає зайвих або зтяжних пауз. Сюди ж відноситься перефразування або додаткове пояснення, коли мовці не отримали реакції від співрозмовника або не отримали реакцію, на яку сподівалися. Наприклад, студент використовує самомоніторингову стратегію, коли описує свої почуття стосовно домашнього завдання під час канікул: *I hate doing homework. I mean, during weekends, holidays, and summer break, you know, I understand the importance of homework... why we need assignments... projects... but when you're on vacation or when you're on a trip somewhere, you can't really enjoy the moment when you're thinking of something you need to do... something... some school work you haven't done yet.*

5. Інтерактивні (кооперативні) стратегії, які відрізняються від попередніх тим, що мовець не намагається вирішити проблему у спілкуванні з використанням своїх власних ресурсів, а звертається по допомогу до співрозмовника [12]. Вони включають:

1) пряме і непряме прохання про допомогу. Пряме передбачає, що мовець задає відкрите питання стосовно невідомого слова іноземної мови. Наприклад: *It's a kind of race, in which er.. they run and jump over those things. What's the name?* Ще один приклад: *S1: His face is covered with hair. He's wearing a moustache and a... S2: A beard.*

Непряме прохання – це ситуації, коли мовець хоче добитися допомоги від співрозмовника опосередковано, використовуючи вербальні і невербальні засоби. Наприклад: «*I don't know the name*» зі зростаючою інтонацією, паузою, візуальним контактом тощо. Невербальні стратегії використовуються, коли мовець замінює лексичну одиницю чи дію мімікою, жестом, виразом обличчя, звукоімітацією чи супроводжує вербальну стратегію візуальною ілюстрацією [8].

2) стратегії уточнення значення, коли мовець показує, що він не зрозумів або неправильно зрозумів значення. Сюди відносять прохання повторити, уточнити чи підтвердити інформацію (наприклад: *I am sorry, could you please say that again? Pardon? What do you mean? Did I understand you correctly?*). Вирази, які виражають те, що мовець не зовсім зрозумів суть, можуть бути вербальними (*Sorry, I don't understand; Sorry, I couldn't follow you*) і невербальними (наприклад, пустий збентежений погляд). Сюди ж відноситься й інтерпретативне уточнення, коли мовець перепитує і підсумовує чи правильно він зрозумів суть повідомлення (*You mean to say that...*).

3) Відповіді, які включають повтори, перефразування, виправлення, доповнення чи скорочення повідомлення, підтвердження або відхилення. Наприклад, можна повторити слово, вжите співрозмовником, зі зростаючою інтонацією, щоб показати, що термін, вжитий ним, є невідомим мовцю.

4) Перевірка правильності розуміння за допомогою навідних питань:

Am I making sense? (щоб перевірити чи слухач розуміє те, що говорить співрозмовник)

How do you say this...? (щоб перевірити чи речення побудовано граматично коректно)

Are you still there? Do you follow? (щоб перевірити чи співрозмовник уважно слухає)

Can you hear me? (щоб перевірити чи співрозмовник чітко чує).

З метою виявлення найбільш поширених комунікативних стратегій, які використовуються тими, хто вивчає англійську як іноземну, ефективним є проведення дослідження, яке має на меті виявити частотність використання різних комунікативних стратегій, їх ефективність та рівень свідомості використання. Таке дослідження було проведено в Малайзійському університеті серед арабських та китайських студентів, які вивчають англійську мову як іноземну. Дослідження складалося з двох етапів. Спочатку викладачі здійснювали аудіозапис усного спілкування студентів з носіями мови, щоб виявити які стратегії вони використовували свідомо чи підсвідомо. Далі проводилося анкетування студентів, за результатами якого було складено рейтинг комунікативних стратегій від найбільш уживаних до найменш уживаних. Анкета складається з двох частин. У першій студенти надають інформацію про себе (стать, вік, спеціальність, тривалість вивчення мови, результат діагностувального тесту знання мови з зазначенням рівня – низький або високий). У другій частині було 10 тверджень та варіанти відповідей: а) завжди; б) часто; в) час від часу; г) ніколи; д) не впевнений (а) [10, с. 831-834].

Твердження анкетування:

1. Ви починаєте розмовляти англійською мовою про певний предмет, але не можете продовжувати і залишаєте розмову незакінченою через мовні труднощі.
2. Ви уникаєте розмов на певну тему чи про певний предмет через мовні труднощі.
3. Ви перекладаєте буквально лексичну одиницю, ідіому, складне слово чи структуру з рідної мови на англійську.

4. Ви використовуєте слово чи фразу рідної мови з вимовою рідної мови під час спілкування англійською мовою, коли не можете підібрати відповідник.
5. Коли Ви не знаєте чи не можете згадати потрібну вам англійську лексичну одиницю, Ви використовуєте схожу до неї лексичну одиницю з спільними семантичними ознаками (наприклад: *ship* замість *boat*).
6. Ви створюєте нове слово англійською мовою на основі типових правил (наприклад: *vegetarianist* замість *vegetarian*).
7. Ви описуєте чи наводите приклад об'єкта чи дії англійською мовою, коли не можете підібрати потрібне слово.
8. Ви використовуєте загальні або пусті лексичні одиниці для заповнення пропусків у лексичному запасі (наприклад, надмірне використання *thing, make, do*).
9. Ви використовуєте новий план побудови (реструктурування) висловлювання, коли перший виявляється неефективним або виправляє себе у процесі мовлення.
10. Ви звертаєтесь до співрозмовника по допомогу (наприклад: *What do you call it? Can you speak more slowly? Do you understand?*) [10, с. 840-844].

Такі твердження були спрямовані на перевірку частотності використання студентами таких комунікативних стратегій (за результатами аналізу аудіо записів): уникання теми; відмова від продовження розмови; перехід на іншу мову; буквальний переклад; створення нового слова; апроксимація; прохання про допомогу; самовиправлення; використання багатоцільових слів; перифраз. Стратегія наслідування фонології англійської мови не була включена в анкетування, оскільки в аудіо записах вона не прослідковувалася. Що стосується стратегії вигравання або затягування часу, то її в анкетування не включали, оскільки використання її переважно є підсвідомим процесом, і студенти об'єктивно не можуть оцінити частотність її фактичного використання.

Результати дослідження підсумовувалися окремо для студентів з високим рівнем володіння мовою та низьким, оскільки це той фактор, який впливає на вибір студентами комунікативних стратегій. За результатами дослідження стратегії були розміщені у порядку спадання – від найбільш уживаних до найменш уживаних (табл.2) [10, с. 846]:

Таблиця 2.

Рейтинг найбільш уживаних комунікативних стратегій серед студентів, які вивчають англійську мову як іноземну, за результатами анкетування студентів-носіїв китайської та арабської мов

Студенти з низьким рівнем володіння мовою	Студенти з високим рівнем володіння мовою
1. Перехід на рідну мову	1. Самовиправлення або реструктурування висловлювання
2. Прохання про допомогу	2. Апроксимація
3. Уникання предмету розмови	3. Використання багатоцільових слів
4. Відмова від продовження розмови	4. Буквальний переклад
5. Буквальний переклад	5. Утворення нового слова
6. Апроксимація	6. Перифраз
7. Самовиправлення або реструктурування висловлювання	7. Перехід на рідну мову
8. Використання багатоцільових слів	8. Відмова від продовження розмови
9. Перифраз	9. Уникання предмету розмови
10. Утворення нового слова	10. Прохання про допомогу

Результати дослідження свідчать, що рівень володіння мовою впливає на вибір комунікативних стратегій. Якщо студенти повністю володіють лінгвістичними ресурсами, вони більше використовують стратегії досягнення або компенсації. Студенти з нижчим рівнем володіння англійською мовою використовують комунікативні стратегії частіше, особливо ті, які передбачають використання рідної мови та стратегії уникнення або скорочення висловлювання.

Таке ж дослідження було проведено нами серед студентів-носіїв української мови, які вивчають англійську мову як іноземну, на спеціальностях «Середня освіта. Англійська мова і література» та «Філологія. Прикладна лінгвістика» (106 студентів) Хмельницького національного університету. Результати анкетування викладено у таблиці 3:

Таблиця 3

Рейтинг найбільш уживаних комунікативних стратегій серед студентів, які вивчають англійську мову як іноземну, за результатами анкетування студентів-носіїв української мови

Студенти з низьким рівнем володіння мовою	Студенти з високим рівнем володіння мовою
1. Прохання про допомогу	1. Самовиправлення або реструктурування висловлювання
2. Уникання предмету розмови	2. Апроксимація
3. Перехід на рідну мову	3. Перифраз
4. Відмова від продовження розмови	4. Використання багатоцільових слів
5. Використання багатоцільових слів	5. Утворення нового слова
6. Буквальний переклад	6. Буквальний переклад
7. Апроксимація	7. Прохання про допомогу
8. Самовиправлення або реструктурування висловлювання	8. Перехід на рідну мову
9. Перифраз	9. Уникання предмету розмови
10. Утворення нового слова	10. Відмова від продовження розмови

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

При порівнянні результатів анкетування студентів-носіїв китайської та арабської мови та студентів-носіїв української мови стає очевидним, що рейтинг стратегій дещо відрізняється, проте не суттєво. Водночас помічено, що в обидвох випадках студенти високого рівня володіння мови більше використовують стратегії досягнення або компенсації і практично не використовують стратегії уникнення або скорочення, на відміну від студентів з низьким рівнем володіння мовою.

Водночас варто відзначити, що при зіставленні результатів аудіо записів та анкетування помічена невідповідність між самоусвідомленням студентами того, які стратегії вони могли б потенційно застосувати і фактично застосовують у реальному спілкуванні, що можна пояснити недостатньою усвідомленістю що таке стратегії і як вони використовуються. Це викликає необхідність більш систематичної підготовки студентів до використання комунікативних стратегій, що й буде предметом наших подальших розвідок. Необхідно піднімати усвідомлення студентами потенційних проблем спілкування незалежно від рівня володіння іноземною мовою і переваг використання різних стратегій для їх подолання у різних контекстах. Здатність обирати найбільш доречні стратегії та використовувати їх креативно, ефективно, а головне – свідомо – є проявом сформованості комунікативної компетентності студентів.

Література

1. Бацевич Ф.С. Атмосфера спілкування: спроба психолінгвістичного дослідження. Мовознавство. 2012. №4–5. С. 26–33.
2. Комунікативні стратегії: підручник /А. Е. Левицький, Т. Є. Набережна, Р. В. Поворознюк та ін. : За ред. А. Е. Левицького. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. 559 с.
3. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. Київ : Видавничий центр «Київський університет», 1999. 308 с.
4. Aliakbari M., Karimi A. N. Communication strategies in the written medium: The effect of language proficiency. *Linguistik Online*. 2009. №40. С. 3-13.
5. Bialystok E. *Communication Strategies*. Oxford : Blackwell, 1990. P. 127–142.
6. Celce-Murcia M., Dörnyei Z., Thurrell S. A pedagogical framework for communicative competence: A Pedagogically motivated model with content specifications. *Issues in Applied Linguistics*. 1995. 6(2). P. 5–35
7. Faerch C., Kasper G. *Strategies in Interlanguage Communication*. London : Longman, 1983. P. 76–79.
8. Khudayerka T. Helping learners to get their message across. URL: <https://ihworld.com/ih-journal/issues/issue-45/helping-learners-to-get-their-message-across/> (date of access: 02.07.2021).
9. Lam W. Implementing communication strategy instruction in the ESL oral classroom: What do low-proficiency learners tell us? *TESL Canada Journal/Revue TESL Du Canada*. 2012. №11. 27(2). P. 11-30.
10. Tan Kim Hua, Fariza N., Jaradat M.N. Communication Strategies Among EFL Students -An Examination Of Frequency Of Use And Types Of Strategies Used. *GEMA Online Journal of Language Studies*. 2012. №12. P. 831-848.
11. Tarone E., Yule G. *Focus on the Language Learner*. Oxford : OUP, 1989. P. 28–42.
12. Types of Communicative Strategies. *Elcomblus*. 2020. URL: <https://www.elcomblus.com/types-of-communicative-strategies/> (date of access: 15.07.2021).
13. Willems G. Communication strategies and their significance in foreign language teaching. *System*. 1987. Volume 15. Issue 3. P. 351–364.
14. Zhang Ya-ni. Communication Strategies and foreign language learning. *US-China Foreign Language*. 2007. №5(4). P. 43-48.

References

1. Bacevych F.S. Atmosfera spilkuvannja: sprobha psykholinghivistychnogho doslidzhennja. *Movoznavstvo*. 2012. #4–5. S. 26–33.
2. Komunikatyvni strateghiji: pidruchnyk /A. E. Levycykj, T. Je. Naberezhnjeva, R. V. Povoroznjuk ta in. : Za red. A. Levycjkogho. Kyjiv : Vydavnycho-polighrafichnyj centr «Kyjivsjkyj universytet», 2013. 559 s.
3. Pohepcov Gh. Gh. Teorija komunikaciji. Kyjiv : Vydavnychj centr «Kyjivsjkyj universytet», 1999. 308 s.
4. Aliakbari M., Karimi A. N. Communication strategies in the written medium: The effect of language proficiency. *Linguistik Online*. 2009. №40. С. 3-13.
5. Bialystok E. *Communication Strategies*. Oxford : Blackwell, 1990. P. 127–142.
6. Celce-Murcia M., Dörnyei Z., Thurrell S. A pedagogical framework for communicative competence: A Pedagogically motivated model with content specifications. *Issues in Applied Linguistics*. 1995. 6(2). P. 5–35
7. Faerch C., Kasper G. *Strategies in Interlanguage Communication*. London : Longman, 1983. P. 76–79.
8. Khudayerka T. Helping learners to get their message across. URL: <https://ihworld.com/ih-journal/issues/issue-45/helping-learners-to-get-their-message-across/> (date of access: 02.07.2021).
9. Lam W. Implementing communication strategy instruction in the ESL oral classroom: What do low-proficiency learners tell us? *TESL Canada Journal/Revue TESL Du Canada*. 2012. №11. 27(2). P. 11-30.
10. Tan Kim Hua, Fariza N., Jaradat M.N. Communication Strategies Among EFL Students -An Examination Of Frequency Of Use And Types Of Strategies Used. *GEMA Online Journal of Language Studies*. 2012. №12. P. 831-848.
11. Tarone E., Yule G. *Focus on the Language Learner*. Oxford : OUP, 1989. P. 28–42.
12. Types of Communicative Strategies. *Elcomblus*. 2020. URL: <https://www.elcomblus.com/types-of-communicative-strategies/> (date of access: 15.07.2021).
13. Willems G. Communication strategies and their significance in foreign language teaching. *System*. 1987. Volume 15. Issue 3. P. 351–364.
14. Zhang Ya-ni. Communication Strategies and foreign language learning. *US-China Foreign Language*. 2007. №5(4). P. 43-48.